UDK 37

ISSN 2545 - 4439
ISSN 1857 - 923X

INTERNATIONAL JOURNAL

Institute of Knowledge Management

KNOWLEDGE

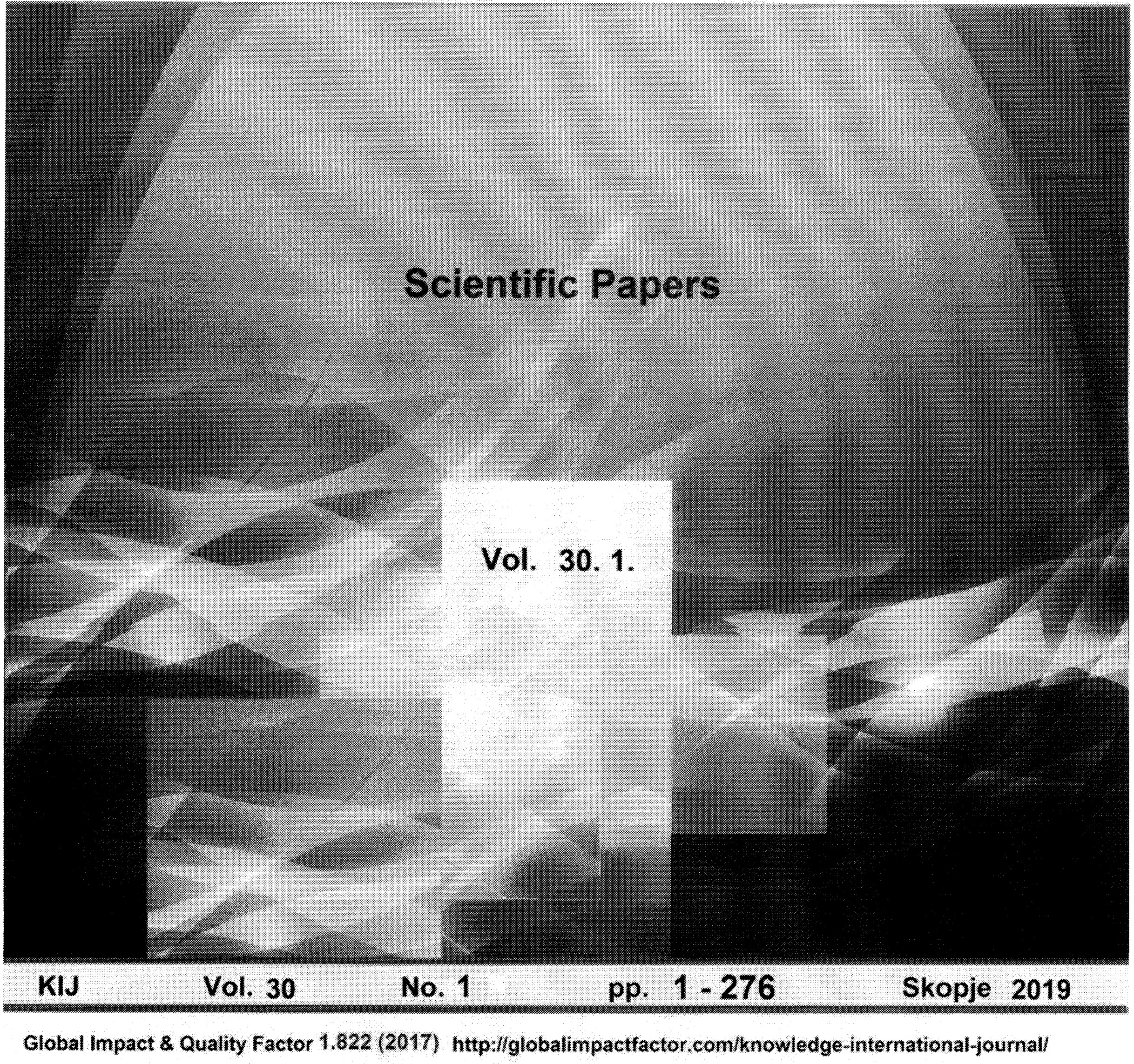

KIJ Vol. 30 No. 1 pp. 1 - 276 Skopje 2019

Global Impact & Quality Factor 1.822 (2017) http://globalimpactfactor.com/knowledge-international-journal/

KNOWLEDGE

INTERNATIONAL JOURNAL

SCIENTIFIC PAPERS

VOL.30.1

Promoted in Vrnjacka Banja, Serbia

March, 2019

INSTITUTE OF KNOWLEDGE MANAGEMENT
SKOPJE

KNOWLEDGE

International Journal Scientific papers Vol. 30.1

ADVISORY BOARD

Vlado Kambovski PhD, Robert Dimitrovski PhD, Siniša Zarić PhD, Maria Kavdanska PhD, Venelin Terziev PhD, Mirjana Borota – Popovska PhD, Cezar Birzea PhD, Ljubomir Kekenovski PhD, Veselin Videv PhD, Ivo Zupanovic, PhD, Savo Ashtalkoski PhD, Zivota Radosavljević PhD, Laste Spasovski PhD, Mersad Mujevic PhD, Nonka Mateva PhD, Rositsa Chobanova PhD, Predrag Trajković PhD, Dzulijana Tomovska PhD, Nedzad Korajlić PhD, Nebojsha Pavlović PhD, Nikolina Ognenska PhD, Baki Koleci PhD, Lisen Bashkurti PhD, Trajce Dojcinovski PhD, Jana Merdzanova PhD, Zoran Srzentić PhD, Nikolai Sashkov Cankov PhD, Marija Kostic PhD

Print: GRAFOPROM – Bitola

Editor: IKM – Skopje

Editor in chief
Robert Dimitrovski, PhD

KNOWLEDGE - International Journal Scientific Papers Vol. 30.1

ISSN 1857-923X (for e-version)
ISSN 2545 – 4439 (for printed version)

INTERNATIONAL EDITORIAL BOARD

President: Academic, Prof. Vlado Kambovski PhD, Skopje (Macedonia)

Vice presidents:
Prof. Robert Dimitrovski PhD, Institute of Knowledge Management, Skopje (Macedonia)
Prof. Sinisa Zaric, PhD, Faculty of Economics, University of Belgrade, Belgrade (Serbia)
Prof. Venelin Terziev PhD, University of Rousse, Rousse (Bulgaria)
Prof. Mersad Mujevic PhD, Public Procurement Administration of Montenegro (Montenegro)
Prof. Tihomir Domazet PhD, President of the Croatian Institute for Finance and Accounting, Zagreb (Croatia)

Members:
- Prof. Aleksandar Korablev PhD, Dean, Faculty for economy and management, Saint Petrsburg State Forest Technical University, Saint Petrsburg (Russian Federation)
- Prof. Azra Adjajlic – Dedovic PhD, Faculty of criminology and security, Sarajevo (Bosnia & Herzegovina)
- Prof. Anita Trajkovska PhD, Rochester University (USA)
- Prof. Anka Trajkovska-Petkoska PhD, UKLO, Faculty of technology and technical sciences, Bitola (Macedonia)
- Prof. Alisabri Sabani PhD, Faculty of criminology and security, Sarajevo (Bosnia & Herzegovina)
- Prof. Ahmad Zakeri PhD, University of Wolverhampton, (United Kingdom)
- Prof. Ana Dzumalieva PhD, South-West University "Neofit Rilski", Blagoevgrad (Bulgaria)
- Prof. Aziz Pollozhani PhD, Rector, University Mother Teresa, Skopje (Macedonia)
- Prof. Branko Sotirov PhD, University of Rousse, Rousse (Bulgaria)
- Prof. Branko Boshkovic, PhD, College of Sports and Health, Belgrade (Serbia)
- Prof. Branimir Kampl PhD, Institute SANO, Zagreb (Croatia)
- Prof. Baki Koleci PhD, University Hadzi Zeka, Peya (Kosovo)
- Prof. Branislav Simonovic PhD, Faculty of Law, Kragujevac (Serbia)
  Prof. Bistra Angelovska, Faculty of Medicine, University "Goce Delcev", Shtip (Macedonia)
- Prof. Cezar Birzea, PhD, National School for Political and Administrative Studies, Bucharest (Romania)
- Prof. Cvetko Andreevski, Dean, Faculty of Tourism, UKLO, Bitola (Macedonia)
- Prof. Drago Cvijanovic, PhD, Faculty of Hotel Management and Tourism, University of Kragujevac, Vrnjacka Banja (Serbia)
- Prof. Dusan Ristic, PhD Emeritus, College of professional studies in Management and Business Communication, Novi Sad (Serbia)
- Prof. Dimitar Radev, PhD, Rector, University of Telecommunications and Post, Sofia (Bulgaria)
- Prof. Daniela Todorova PhD, Rector of "Todor Kableshkov" University of Transport, Sofia (Bulgaria)
- Prof. Dragan Kokovic PhD, University of Novi Sad, Novi Sad (Serbia)
- Prof. Dragan Marinkovic PhD, High health – sanitary school for professional studies, Belgrade (Serbia)
- Prof. Daniela Ivanova Popova PhD, Faculty of Public Health and Sport, SWU Neofit Rilski, Blagoevgrad (Bulgaria)
- Prof. Dzulijana Tomovska, PhD, Dean, Faculty of Biotechnical sciences, Bitola(Macedonia)
- Prof. Evgenia Penkova-Pantaleeva PhD, UNWE -Sofia (Bulgaria)
- Prof. Fadil Millaku, PhD, Rector, University "Hadzi Zeka", Peja (Kosovo)
- Prof. Fatos Ukaj, University "Hasan Prishtina", Prishtina (Kosovo)

- Prof. Georgi Georgiev PhD, National Military University "Vasil Levski", Veliko Trnovo (Bulgaria)
- Prof. Halit Shabani, PhD, University "Hadzi Zeka", Peja (Kosovo)
- Prof. Halima Sofradzija, PhD, University of Sarajevo, Saraevo (Bosnia and Herzegovina)
- Prof. Haris Halilovic, Faculty of criminology and security, University of Sarajevo, Saraevo (Bosnia and Herzegovina)
- Prof. Helmut Shramke PhD, former Head of the University of Vienna Reform Group (Austria)
- Prof. Hristina Georgieva Yancheva, PhD, Rector, Agricultural University, Plovdiv (Bulgaria)
- Prof. Hristo Beloev PhD, Bulgarian Academy of Science, Rector of the University of Rousse (Bulgaria)
- Prof. Hristina Milcheva, Medical college, Trakia University, Stara Zagora (Bulgaria)
- Prof. Izet Zeqiri, PhD, Academic, SEEU, Tetovo (Macedonia)
- Prof. Ivan Marchevski, PhD, Rector, D.A. Tsenov Academy of Economics, Svishtov (Bulgaria)
- Doc. Igor Stubelj, PhD, PhD, Faculty of Management, Primorska University, Koper (Slovenia)
- Prof. Ivo Zupanovic, PhD, Faculty of Business and Tourism, Budva (Montenegro)
- Prof. Ivan Petkov PhD, Rector, European Polytechnic University, Pernik (Bulgaria)
- Prof. Isa Spahiu PhD, AAB University, Prishtina (Kosovo)
- Prof. Ivana Jelik PhD, University of Podgorica, Faculty of Law, Podgorica (Montenegro)
- Prof. Islam Hasani PhD, Kingston University (Bahrein)
- Prof. Jova Ateljevic PhD, Faculty of Economy, University of Banja Luka, (Bosnia & Herzegovina)
- Prof. Jove Kekenovski PhD, Faculty of Tourism, UKLO , Bitola (Macedonia)
- Prof. Jonko Kunchev PhD, University „Cernorizec Hrabar" - Varna (Bulgaria)
- Prof. Jelena Stojanovic PhD, High medicine school for professional studies "Hipokrat", Bujanovac (Serbia)
- Prof Karl Schopf, PhD, Akademie fur wissenschaftliche forchung und studium, Wien (Austria)
- Prof. Katerina Belichovska, PhD, Faculty of Agricultural Sciences, UKIM, Skopje (Macedonia)
- Prof. Krasimir Petkov, PhD, National Sports Academy "Vassil Levski", Sofia (Bulgaria)
- Prof. Kamal Al-Nakib PhD, College of Business Administration Department, Kingdom University (Bahrain)
- Prof. Lidija Tozi PhD, Faculty of Pharmacy, Ss. Cyril and Methodius University, Skopje (Macedonia)
- Prof. Laste Spasovski PhD, Vocational and educational centre, Skopje (Macedonia)
- Prof. Larisa Velic, PhD, Faculty of Law, University of Zenica, Zenica (Bosnia and Herzegovina)
- Prof. Lujza Grueva, PhD, Faculty of Medical Sciences, UKIM, Skopje (Macedonia)
- Prof. Lazar Stosic, PhD, Association for development of science, engineering and education, Vranje (Serbia)
- Prof. Lisen Bashkurti PhD, Global Vice President of Sun Moon University (Albania)
- Prof. Lence Mircevska PhD, High Medicine School, Bitola, (Macedonia)
- Prof. Ljubomir Kekenovski PhD, Faculty of Economics, UKIM, Skopje (Macedonia)
- Prof. Ljupce Kocovski PhD, Faculty of Biotechnical sciences, Bitola (Macedonia)
- Prof. Marusya Lyubcheva PhD, University "Prof. Asen Zlatarov", Member of the European Parliament, Burgas (Bulgaria)
- Prof. Maria Kavdanska PhD, Faculty of Pedagogy, South-West University Neofit Rilski, Blagoevgrad (Bulgaria)

- Prof. Maja Lubenova Cholakova PhD, Faculty of Public Health and Sport, SWU Neofit Rilski, Blagoevgrad (Bulgaria)
- Prof. Mirjana Borota-Popovska, PhD, Centre for Management and Human Resource Development, Institute for Sociological, Political and Juridical Research, Skopje (Macedonia)
- Prof. Mihail Garevski, PhD, Institute of Earthquake Engineering and Engineering Seismology, Skopje (Macedonia)
- Prof. Misho Hristovski PhD, Faculty of Veterinary Medicine, Ss. Cyril and Methodius University, Skopje (Macedonia)
- Prof. Mitko Kotovchevski, PhD, Faculty of Philosophy, UKIM, Skopje (Macedonia)
- Prof. Milan Radosavljevic PhD, Dean, Faculty of strategic and operational management, Union University, Belgrade (Serbia)
- Prof. Marija Topuzovska-Latkovikj, PhD, Centre for Management and Human Resource Development, Institute for Sociological, Political and Juridical Research, Skopje (Macedonia)
- Prof. Marija Knezevic PhD, Academic, Banja Luka, (Bosnia and Herzegovina)
- Prof. Margarita Bogdanova PhD, D.A.Tsenov Academy of Economics, Svishtov (Bulgaria)
- Prof. Mahmut Chelik PhD, Faculty of Philology, University "Goce Delchev", Shtip (Macedonia)
- Prof. Marija Mandaric PhD, Faculty of Hotel Management and Tourism, University of Kragujevac, Vrnjacka Banja (Serbia)
- Prof. Marina Simin PhD, College of professional studies in Management and Business Communication, Sremski Karlovci (Serbia)
- Prof. Miladin Kalinic, College of professional studies in Management and Business Communication, Sremski Karlovci (Serbia)
- Prof. Mitre Stojanovski PhD, Faculty of Biotechnical sciences, Bitola (Macedonia)
- Prof. Miodrag Smelcerovic PhD, High Technological and Artistic Vocational School, Leskovac (Serbia)
- Prof. Nadka Kostadinova, Faculty of Economics, Trakia University, Stara Zagora (Bulgaria)
- Prof. Natalija Kirejenko PhD, Faculty For economic and Business, Institute of Entrepreneurial Activity, Minsk (Belarus)
- Prof. Nenad Taneski PhD, Military Academy "Mihailo Apostolski", Skopje (Macedonia)
- Prof. Nevenka Tatkovic PhD, Juraj Dobrila University of Pula, Pula (Croatia)
- Prof. Nedzad Korajlic PhD, Dean, Faculty of criminal justice and security, University of Sarajevo (Bosnia and Herzegovina)
- Prof. Nikolay Georgiev PhD, "Todor Kableshkov" University of Transport, Sofia (Bulgaria)
- Prof. Nikolina Ognenska PhD, Faculty of Music, SEU - Blagoevgrad (Bulgaria)
- Prof. Nishad M. Navaz PhD, Kingdom University (India)
- Prof. Oliver Iliev PhD , Faculty of Communication and IT, FON University, Skopje (Macedonia)
- Prof. Oliver Dimitrijevic PhD, High medicine school for professional studies "Hipokrat", Bujanovac (Serbia)
- Prof. Paul Sergius Koku, PhD, Florida State University, Florida (USA)
- Prof. Primoz Dolenc, PhD, Faculty of Management, Primorska University, Koper (Slovenia)
- Prof. Predrag Trajkovic PhD, JMPNT, Vranje (Serbia)
- Prof. Petar Kolev PhD, "Todor Kableshkov" University of Transport, Sofia (Bulgaria)
- Prof. Pere Tumbas PhD, Faculty of Economics, University of Novi Sad, Subotica (Serbia)
- Prof. Rade Ratkovic PhD, Faculty of Business and Tourism, Budva (Montenegro)
- Prof. Rositsa Chobanova PhD, University of Telecommunications and Posts, Sofia (Bulgaria)
- Prof. Rumen Valcovski PhD, Imunolab Sofia (Bulgaria)
- Prof. Rumen Stefanov PhD, Dean, Faculty of public health, Medical University of Plovdiv (Bulgaria)
- Prof. Sasho Korunoski, Rector, UKLO, Bitola (Macedonia)

- Prof. Sashko Plachkov PhD, Faculty of Pedagogy, University Neofit Rilski, Blagoevgrad
- (Bulgaria)
- Prof. Snezhana Lazarevic, PhD, College of Sports and Health, Belgrade (Serbia)
- Prof. Stojan Ivanov Ivanov PhD, Faculty of Public Health and Sport, SWU Neofit Rilski, Blagoevgrad (Bulgaria)
  Prof. Snezana Stoilova, PhD, High Medicine School, Bitola, (Macedonia)
- Prof. Stojna Ristevska PhD, High Medicine School, Bitola, (Macedonia)
- Prof. Suzana Pavlovic PhD, High health – sanitary school for professional studies, Belgrade (Serbia)
- Prof. Sandra Zivanovic, PhD, Faculty of Hotel Management and Tourism, University of Kragujevac, Vrnjacka Banja (Serbia)
- Prof. Shyqeri Kabashi, College "Biznesi", Prishtina (Kosovo)
- Prof. Trayan Popkochev PhD, Faculty of Pedagogy, South-West University Neofit Rilski, Blagoevgrad (Bulgaria)
- Prof. Todor Krystevich, Vice Rector, D.A. Tsenov Academy of Economics, Svishtov (Bulgaria)
- Prof. Todorka Atanasova, Faculty of Economics, Trakia University, Stara Zagora (Bulgaria)
- Doc. Tatyana Sobolieva PhD, State Higher Education Establishment Vadiym Getman Kiyev National Economic University, Kiyev (Ukraine)
- Prof. Tzako Pantaleev PhD, NBUniversity , Sofia (Bulgaria)
- Prof. Violeta Dimova PhD, Faculty of Philology, University "Goce Delchev", Shtip (Macedonia)
- Prof. Volodymyr Denysyuk, PhD, Dobrov Center for Scientific and Technologogical Potential and History studies at the National Academy of Sciences of Ukraine (Ukraine)
- Prof. Valentina Staneva PhD, "Todor Kableshkov" University of Transport, Sofia (Bulgaria)
- Prof. Vasil Zecev PhD, College of tourism, Blagoevgrad (Bulgaria)
- Prof. Venus Del Rosario PhD, Arab Open University (Philippines)
- Prof. Yuri Doroshenko PhD, Dean, Faculty of Economics and Management, Belgorod (Russian Federation)
- Prof. Zlatko Pejkov, PhD, Faculty of Agricultural Sciences, UKIM, Skopje (Macedonia)
- Prof. Zivota Radosavljevik PhD, Dean, Faculty FORCUP, Union University, Belgrade (Serbia)
- Prof. Zorka Jugovic PhD, High health – sanitary school for professional studies, Belgrade (Serbia)

REVIEW PROCEDURE AND REVIEW BOARD

Each paper is reviewed by the editor and, if it is judged suitable for this publication, it is then sent to two referees for double blind peer review.

The editorial review board is consisted of 45 members, full professors in the fields 1) Natural and mathematical sciences, 2) Technical and technological sciences, 3) Medical sciences and Health, 4) Biotechnical sciences, 5) Social sciences, and 6) Humanities from all the Balkan countries and the region.

CONTENTS

AMERICAN BUSINESS CULTURE: AN OVERVIEW OF THE NATIONAL CULTURE AND ORGANIZATIONAL CULTURAL DIMENSIONS IN THE USA 17
Kiril Postolov 17
Marija Magdinceva Sopova 17
Snezana Bardarova 17
Andrijana Ristovska 17
"BRAIN DRAIN" AS A GLOBAL ECONOMIC AND SOCIAL PROBLEM 23
Danijela Despotović 23
Slobodan Cvetanović 23
Vojislav Ilić 23
Sretko Ribać 23
INCREASING ECONOMIC IMPORTANCE OF HIGHER EDUCATION AS A COMPONENT OF HUMAN CAPITAL 29
Dušan Cvetanović 29
Lena Despotović 29
Sretko Ribać 29
CHARACTERISTICS OF THE MANAGEMENT OF HUMAN RESOURCES IN THE ARMY OF REPUBLIC OF MACEDONIA 37
Mende Solunchevski 37
Maria –Kotevska- Dimovska 37
CORELATION BETWEEN TRANFORMATIONAL LEADERSHIP AND EMPLOYEE MOTIVATION 45
Vidoje Stefanović 45
Nedžad Azemović 45
MANAGING CORPORATE SOCIAL AND ENVIRONMENTAL RESPONSIBILITY 55
Nevenka Popović Šević 55
Beba Bajalski 55
INTERNAL CHANGES IN ORGANIZATIONS AND DEVELOPMENT BY CREATIVITY AND INNOVATION 59
Elenica Sofijanova 59
Darko Andronikov 59
Gjorgjina Kimova 59
NEW POLICY AND LEGISLATION FOR SOCIAL ECONOMY IN BULGARIA 65
Maria Ilcheva 65
THE ROLE OF MEASURES FOR SUPPORT OF SMEs ON EMPLOYMENT IN THE REPUBLIC OF MACEDONIA 73
Snezana Bardarova 73
Mimoza Serafimova 73
Drasko Atanasoski 73
THE ROLE OF POLITICAL FORCES AND THE TRANSFORMATION OF ECONOMIC ELITE IN THE CONDITIONS OF MARKET ECONOMY 81
Valentina Stoyanova 81
CLUSTERS AS A FACTOR FOR THE ECONOMIC DEVELOPMENT OF SERBIAN ENCLAVES IN KOSOVO 87
Goran Maksimović 87
Božidar Milošević 87
Radomir Jovanović 87
DEVELOPMENT OF BANK ASSURANCE IN THE REPUBLIC OF MACEDONIA 93
Nikola Dacev 93
THE IMPORTANCE OF PUBLIC DEBT IN THE ECONOMY- THE CASE OF THE REPUBLIC OF MACEDONIA 99

Hasan Ademi 99
ON THE ANALYSIS OF TURNOVER OF ENTERPRISE'S SHORT-TERM ASSETS 107
Rositsa Ivanova 107
KEY ACCOUNTING PROBLEMS RELATED TO THE STRATEGIES OF INTERNATIONAL TRANSFER PRICING IN MODERN GLOBALLY OPERATING COMPANIES 115
Diana Petrova 115
ECONOMY AND RENTABILITY OF MODERN COMPANIES 121
Ljubisa Zlatevski 121
KEY INDICATORS FOR THE ANALYSIS OF FINANCIAL SUSTAINABILITY OF THE ENTERPRISE 125
Petya Yordanova – Dinova 125
INFLATION, ECONOMIC GROWTH AND UNEMPLOYMENT 131
Trajanka Makrevska 131
INSURANCE FUNDS AS FORM TO FINANCE SOCIAL ACTIVITIES 135
Danail Vrachovski 135
Kalina Kancheva Kancheva 135
THE ROLE OF CAPITAL IN THE COMPANY AND ITS TYPES 141
Stojan Dukoski 141
RESERVES AND THE COST OF GOODS SOLD 147
Blerim Shehu 147
STOCKS AS AN INVESTMENT OPTION FOR THE INVESTMENT FUNDS 153
Stojan Dukoski 153
Ljubisa Zlatevski 153
Katerina Dukoska 153
THE ROLE AND IMPACT OF INTERNATIONAL ECONOMY DURING GLOBALIZATION ERA 159
Neritan Turkeshi 159
THE SOVEREIGN GREEN BONDS MARKET IN THE EUROPEAN UNION: ANALYSIS AND GOOD PRACTICES 165
Vanya Dencheva Tsonkova 165
COMMUNICATIONS BARRIERS AS A RESULT OF HUMAN, NOT TECHNICAL LIMITATIONS IN THE WORKING ENVIRONMENT 173
Viktorija Kafedjiska 173
DEMOGRAPHIC AND SOCIO-ECONOMIC CHARACTERISTICS OF POOR HOUSEHOLDS IN VILLAGES 179
Kamelia Petkova 179
HEALTHCARE REFORM IN BULGARIA - NEED OF STRATEGIC ASSESSMENT 185
Galya Nikolaeva Tsvetanova-Kraeva 185
QUALITY FORMATION FACTORS IN ECONOMIC AND HEALTHY FIELDS - REVIEW AND COMPARATIVE CHARACTERISTICS 191
Darina Mineva 191
DEVELOPING DATA DRIVEN PRODUCTS IN THE EMERGING MARKETS 197
Kalina Trenevska Blagoeva 197
Marina Mijoska Belsoska 197
SOCIAL MEDIA AND DEVELOPMENT OF SMALL ENTERPRISES IN THE REPUBLIC OF MACEDONIA 203
Marija Magdicheva-Shopova 203
Snezana Ristevska – Jovanovska 203
Snezana Bardarova 203
MARKETING ACCESS FOR THE GLOBAL MARKET 209
Katerina Dukoska 209
THE CHILD CONSUMER AS AN ACTIVE MARKET PARTICIPANT 213
Elena Zlatanova-Pazheva 213

TENDENCIES IN THE DEVELOPMENT OF LOGISTICS SERVICES 219
Vanya Banabakova 219
FOR THE NATURE AND FEATURES OF INNOVATION 227
Iva Bichurova 227
CLASSIFICATION OF INNOVATIONS 231
Iva Bichurova 231
THE ROLE OF KNOWLEDGE MANAGEMENT IN THE PROCESS OF INNOVATION OF SERVICES 237
Jasmina Ognjanović 237
Marijana Simić 237
WITH KNOWLEDGE TO BETTER FUTURE 245
Marina Grubor 245
Miodrag Šmelcerović 245
INTERNET TECHNOLOGY IN FUNCTION OF THE QUALITY OF ACCOMMODATION OFFER 249
Drago Cvijanović 249
Slavoljub Vujović 249
Jelena Premović 249
INTERCONNECTION OF TRANSPORT AND TOURISM INDUSTRY 257
Marija Lakićević 257
Danijela Durkalić 257
Milica Žarevac Bošković 257
OPPORTUNITIES FOR ECONOMIC DEVELOPMENT BASED ON TOURISM POTENTIALS IN KOSOVO 263
Artan Nimani 263
Valbona Zeqiraj 263
CHARACTERISTICS OF THE CITY TOURISM WITH ACCENT TO THE CITY TOURISM IN THE REPUBLIC OF MACEDONIA 267
Darko Majhosev 267
KNOWLEDGE BEYOND BORDERS 273
Ilona Zenker 273

THE ROLE OF MEASURES FOR SUPPORT OF SMEs ON EMPLOYMENT IN THE REPUBLIC OF MACEDONIA

Snezana Bardarova
Faculty of tourism and Business logistics, University Goce Delcev-Stip, Republic of Macedonia
snezana.bardarova@ugd.edu.mk
Mimoza Serafimova
Faculty of tourism and Business logistics, University Goce Delcev-Stip, Republic of Macedonia
mimoza.serafimova@ugd.edu.mk
Drasko Atanasoski
Faculty of tourism and Business logistics, University Goce Delcev-Stip, Republic of Macedonia
drasko.atanasoski@ugd.edu.mk

Abstract: The SME sector is the driving force of inclusive economic growth in Macedonia and in creating sustainable jobs and increasing productivity. Today, small enterprises have a growing number of supporters who believe that small enterprises are carriers of innovation and entrepreneurship and are able to react quickly to changes in the environment. For years, Macedonia has suffered from high unemployment, but this trend is beginning to decrease. However, as a country with a relatively young economy and a long transition period, unemployment is one of the main problems in the Macedonian economy. The condition of the labor market regulation is the field in which the country invests and strives to provide support to the population with the relevant laws, which is recognized through regulatory changes that affect the life cycle of business and employment. However, it is worth noting the trend of a gradual reduction in unemployment in recent years, despite the global effects of the crisis, due to several factors, including active employment measures (ALMs), measures against the gray economy, job creation in new companies with foreign capital, and a gradual economic recovery positively affect the reduction of unemployment.
The subject of research in this paper is focused on analysis of SMEs and the measures for supporting their development with a special emphasis on employment, as well as conducting analysis of the active enterprises in the Republic of Macedonia by size, by sector and by number of employees, analysis of the activity of the population and employment by sectors. The aim of the paper is to determine the role of the SME support measures on solving the issues that the companies in Macedonia face in terms of creating new jobs.
Keywords: small, medium, enterprise, economy, employment, measures

УЛОГАТА НА МЕРКИТЕ ЗА ПОДРШКА НА МСП ВРЗ ВРАБОТЕНОСТА ВО РЕПУБЛИКА МАКЕДОНИЈА

Снежана Бардарова
Факултет за туризам и бизнис логистика, Универзитет Гоце Делчев – Штип, Република Македонија, snezana.bardarova@ugd.edu.mk
Мимоза Серафимова
Факултет за туризам и бизнис логистика, Универзитет Гоце Делчев – Штип, Република Македонија, mimoza.serafimova@ugd.edu.mk
Драшко Атанасоски
Факултет за туризам и бизнис логистика, Универзитет Гоце Делчев – Штип, Република Македонија, drasko.atanasoski@ugd.edu.mk

Апстракт: Секторот на мали и средни претпријатија претставува двигател на инклузивниот економски раст во Македонија и во создавањето на одржливи работни места и зголемување на продуктивноста. Денес, малите претпријатија имаат се` поголем број приврзаници, кои сметаат дека малите претпријатија се носители на иновативноста и претприемништво и се способни брзо да реагираат на промените во окружувањето. Македонија со години наназад страдаше од голема невработеност, меѓутоа овој тренд почнува да се намалува. Меѓутоа, како земја со релативно млада економија и со долг период на транзиција, невработеноста е една од главните проблеми во македонската економија. Состојбата на регулативата на пазарот на трудот е поле во кое земјата инвестира и се стреми да обезбеди поддршка за населението со релевантните закони, што се признава преку регулаторните промени кои влијаат врз животниот циклус на бизнисот и вработувањето. Сепак, вреди да се забележи трендот на постепено намалување на невработеноста во последните години, и покрај глобалните влијанија од кризата, што се

должи на неколку фактори, вклучувајќи ги и мерките за активно вработување (АЛМ), мерките против сивата економија, создавањето работни места во нови компании со странски капитал, како и постепено економско закрепнување кои позитивно влијаат врз намалувањето на невработеноста.
Предметот на истражување во овој труд е фокусиран кон анализа на МСП и на мерките за подршка на нивниот развој со посебен акцент на вработувањето, како и спроведување на анализа на активните претпријатија во Република Македонија по големина, по сектори и според бројот на вработените по сектори. Целта на трудот е да ја утврди улогата ма мерките за подршка на МСП врз решавањето на прашањата со кои се соочуваат препријатијата во Македонија во поглед на креирањето на нови работни места.
Клучни зборови: мало,средно, претпријатие, стопанство, вработеност, мерки

ВОВЕД

Македонија се соочува со тешка економска ситуација која резултира со слаби резултати на пазарот на трудот. Земјата со години наназад се карактеризираше со постојано високи нивоа на невработеност, ниски работни места, присуство на структурна невработеност и генерално недоволно развиена институционална рамка на пазарот на трудот. И покрај слабите резултати од пазарот на трудот и социо-економските прашања што произлегуваат како резултат на тоа, политиките за пазарот на трудот сеуште се недоволно развиени во Македонија и имаат ограничени ефекти врз подобрувањето на пазарот на трудот. Ова е важно за активните политики на пазарот на трудот, кои се признати и во развиените земји и во земјите во развој, како еден од најважните инструменти на политиката во борбата против невработеноста, во ублажување на нерамнотежата на пазарот на труд и придонес кон долгорочни подобрувања во неговата ефикасност. Во таа смисла, ефективната политика за активирање ја промовира Организацијата за економска соработка и развој (во натамошниот текст: ОЕЦД) и Европската комисија со уверување дека ќе помогнат во намалување на невработеноста и зголемување на вработувањето. Оттука, пазарот на трудот е поле во кое земјата инвестира и се стреми да обезбеди поддршка за населението со релевантните закони, што се признава преку регулаторните промени кои влијаат врз животниот циклус на бизнисот и вработувањето. Во таа насока, земјата прави напори преку националната стратегија за вработување и стратегијата за развој на малите и средни претпријатија да го поттикне и стимулира отворањето на нови работни места и на тој начин да го унапреди вработувањето.

1. СТРУКТУРА НА МСП ОД МАКЕДОНСКОТО СТОПАНСТВО

Претпријатијата претставуваат базични институции на пазарната економија. Процесот на создавање вредности во пазарната економија се остварува преку активноста на голем број претпријатија. Иако, претпријатијата не се единствени стопански субјекти, тие се најефикасен облик за обавување на стопански активности, оттука е разбирливо зошто најголемиот дел од новосоздадената вредност во националните економии се реализира преку работењето на претпријатијата. Во современото стопанство постојат голем број претпријатија, кои меѓусебно се разликуваат по бројни обележја. Овие различни видови на претпријатија ја сочинуваат структурата на претпријатијата во една национална економија. Деловните субјекти, како значајни носители на економската активност, всушност, се од пресудно значење за развојот на националната економија, а во македонското стопанство нивното основање и функционирање е регулирано со Законот за трговски друштва. [111]
Во секоја динамична економија со оглед на промените во условите на стопанисување и владеењето на пазарните законитости основниот предуслов за успех е функционирањето на МСП, што стануваат доминантен сектор, но во никој случај не треба да се занемари и улогата на големите компании за економскиот развој. Поаѓајќи од фактот дека МСП се хетерогена група, тешко е да се определи единствен критериум односно единствена комбинација на критериуми, што ќе даде дефинитивен и единствена дефиниција. За разлика од големите корпорации, каде што сопственичката структура е поделена во стотици, па дури и илјадници акционери, МСП се способни да бидат во сопственост и управувани од страна на една иста личност, и како резултат на тоа применетиот менаџерски стил има тенденција да биде од неформална природа.[112] Всушност, фирмата е истовремено е контролирана и управувана од истото лице што, всушност, е и еден од главните аспекти што ги води МСП кон успех или неуспех.[113] Структурните пореметувања предизвикани со смалување на учеството на одредени видови претпријатија во стопанството битно влијаат врз неговата економска ефикасност и развој. Доколку се намали бројот на МСП тоа негативно ќе влијае врз флексибилноста и адаптибилноста на

[111] Закон за трговски друштва, Службен весник на Р.М. бр. 28/04.
[112] Beaver, G. "Strategy and management in the smaller enterprise", Strategic Change, Vol. 11 (4), p.175-181, 2002.
[113] Ghobadian, A., O"Regan, N. "The impact of ownership on small firm behaviour and performance", International Small Business Journal, Vol. 24 (6), p .555-586, 2006.

националната економија. Исто така, при отсуство на големи претпријатија не може да се очекува позначаен развој. Оттука произлегува дека на секоја здрава економија и се потребни претпријатија со различна големина во сите сектори на економијата. Во Република Македонија не постои единствена дефиниција за МСП. Во Законот за трговски друштва од 2004 година, во делот за трговски книги, годишни сметки и финансиски извештаи, со членот 470 се класифицираат големите, средните, малите и микро трговци, од аспект на водење на сметководство. Оваа дефиниција е усогласена со дефиницијата на ЕУ (ЕУ Препорака 2003/361) во однос на праговите за бројот на вработените, но не и со праговите за годишен приход и биланс на состојба, Исто така, различните агенции имаат различни критериуми за своите услуги. На пример, Законот за основање на АППРМ (т.е., Законот за основање на Агенција за МСП на Република Македонија), ги идентификува МСП како независни претпријатија што имаат помалку од 50 вработени, остваруваат вкупен годишен обрт што не надминува 1,5 милиони евра, изразен во МКД, и се најмалку 51 процент во приватна сопственост (член 3).

Слика 1:Дефиниција на микро, мали и средни претпријатија

Големина на друштвото	ЕУ дефиниција	Закон за трговски друштва 2004 г. (Изменет и дополнет 2013 г.)
Микро	<10 вработени ≤ЕУР 2 милиони обрт или биланс на состојба	<10 вработени ≤ЕУР 50.000 бруто годишен приход, изразен во МКД
Мало	10 до 50 вработени ЕУР 2–10 милиони обрт или биланс на состојба	≤ 50 вработени, И ≥ ЕУР 2 милиони годишен приход, изразен во МКД, ИЛИ < ЕУР 2 милиони годишен обрт (вкупни средства во актива), изразен во МКД
Средно	<250 вработени ≤ЕУР 50 милиони обрт ≤ЕУР 43 милиони биланс на состојба	≤250 вработени, И ≥10 милиони ЕУР годишен приход, изразен во МКД, ИЛИ < ЕУР 11 милиони годишен обрт (вкупни средства во актива), изразен во МКД

ИЗВОР:Министерство за економија (2004) Закон за трговски друштва (изменет и дополнет 2013 г.), Министерство за економија

2. ПРОФИЛ И УЛОГА НА МСП ВРЗ ВРАБОТЕНОСТА ВО МАКЕДОНИЈА

Без оглед на големината на поединечните претпријатија, секторот на микро, мали и средни претпријатија (ММСП) како целина е доминантен во македонската економија. Најновите податоци покажуваат дека 99,8% од сите претпријатија припаѓаат во оваа група. Во 2013 година, 53.137 претпријатија биле ММСП, што претставува намалување во споредба со 55.385 претпријатија во 2009 година. Како што е прикажано на Слика 2, 91,0% од сите претпријатија во земјата се микро претпријатија. ММСП, исто така, се најголемите работодавачи, обезбедувајќи 76,6% од сите вработувања. Од овој аспект, утврдено е дека микро претпријатијата вработуваат само една третина од вкупниот број на работници, додека, пак, МСП заедно вработуваат 43,0% од сите работници. Малкуте големи претпријатија што се наоѓаат во земјата, со повеќе од 250 вработени, обезбедуваат вработување за 23,4 проценти од работната сила. Од гледна точка на додадената вредност, придонесот на микро претпријатијата и понатаму опаѓа. Без оглед на својата бројност, микро претпријатијата учествуваат со само 24,0% во додадената вредност, додека, пак, МСП учествуваат со 43,0%. Големите претпријатија се значително поголеми генератори на додадена вредност (слика 2)114.

Според тоа, клучниот предизвик на државата е да им се помогне на микро и малите претпријатија да остварат раст и да придонесуваат во поголема мера кон националната вработеност и да креираат додадена вредност. Уделите на МСП во вработеноста и додадената вредност забележаа благ пораст во текот на периодот од 2009 до 2013 година. Исто како во останатите економии во регионот, најголемиот број на МСП работат во секторот за трговија на големо и мало (44,0%), по што следи производниот сектор (13,0%) (OECP 2016)[115].

[114] Национална Стратегија за мали и средни претпријатија(2018-2023) http://economy.gov.mk
[115] OECP (2016) Индекс на политики за МСП; Западен Балкан и Турција 2016; Оценување на спроведувањето на Актот за мали претпријатија за Европа, OECD Publishing, Paris

Слика 2: Показатели за демографијата на претпријатијата

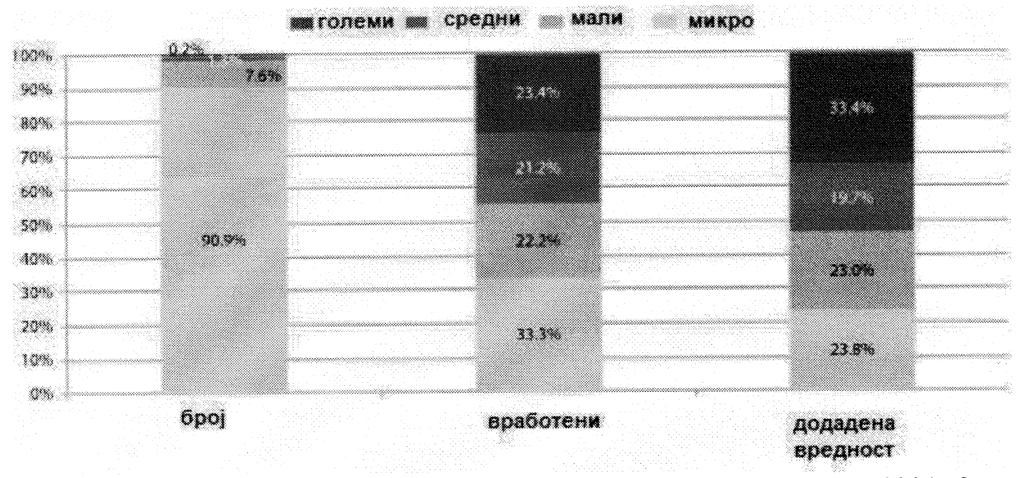

ИЗВОР:ОЕСР (2016) *Индекс на политики за МСП; Западен Балкан и Турција 2016; Оценување на спроведувањето на Актот за мали претпријатија за Европа*, OECD Publishing, Paris

3. ПОЛИТИКИ ЗА РАЗВОЈ НА МАЛИТЕ И СРЕДНИ ПРЕТПРИЈАТИЈА -МСП

Поттикнувањето на развојот на малите и средни претпријатија во Р.Македонија е интегрален процес што се состои од две нивоа, и тоа:[116]

- макро ниво - коешто опфаќа стратегиско ниво (политика, финансиска поддршка и друго) и институционално ниво,
- микро ниво - ниво на деловен субјект.

За стратегиското ниво директно е одговорна Владата, што подразбира креирање економски политики и бизнис амбиент во насока на развој на претприемаштвото. Значи, Владата треба да презема стопански реформи за надминување на бариерите и проблемите во развојот на МСП, коишто за жал сè уште се актуелни. Најчести проблеми со коишто се соочуваат малите и средни претпријатија се несоодветната регулатива и програмите за развој и нивна поддршка, како и поттикнување на претприемаштвото. Во Р. Македонија се преземени повеќе чекори за надминување на ваквите состојби, но сепак тие сè уште се недоволни. Од друга страна, институционалното ниво на развој на малите и средни претпријатија е компатибилен систем на финансиските потреби и институциите што даваат консултантска помош. Создавањето услови за развој на деловниот субјект на микро ниво подразбираа создавање соодветна стратегија, чии резултати позитивно ќе се рефлектираат на пазарот.

Малите и средни претпријатија мора да бидат флексибилни и да се прилагодуваат на промените на пазарот, а основните компоненти на нивната мисија треба да бидат насочени кон: специфичноста на целните потрошувачи и пазари; идентификација на потенцијалните и постојните производи и услуги; идентификација (од географски аспект), на конкурентноста на компанијата; идентификација на основните технологии; изразеност на факторите на развој, за опстанок и профитабилност; спецификација на клучните елементи од филозофијата на компанијата, како и филозофските приоритети; идентификација на самостојниот концепт на компанијата, како и нејзината моќ во однос на конкуренцијата и идентификација на посакуваниот публицитет на компанијата.[117]

Изготвувањето на политиките за МСП во Република Македонија започна во 2002 година, во периодот кога Владата го потпиша Меморандумот со Европската Комисија за учество во Европската повелба за малите претпријатија. Со потпишувањето на меморандумот сите земји од Западен Балкан ги прифатија обврските од Повелбата. Врз таа основа Министерството за економија ја изготви и првата Национална стратегија за развој на малите и средните претпријатија (2002-2013) која вклучуваше "Програма на мерки и активности за поддршка на развојот на претприемништвото и конкурентноста на малите претпријатија во периодот од 2003 до 2006 година". Оваа стратегија беше ревидирана во 2007 година и беше донесена нова Програма за развој на претприемништво, конкурентност и иновации за малите и средните претпријатија (2007-2010). Програмата на мерки и активности за поддршка на развојот на претприемништвото и конкурентноста на МСП (2002-2006) беше изготвена како придружен документ на првата национална стратегија за МСП. Програмата ги утврдува приоритетите за подобрување на

---

[116] Види пошироко: група автори, "Малите претпријатија во развојот на стопанството на Република Македонија", Економски институт - Скопје, 2002.

[117] Група автори, Малите претпријатија во развојот на стопанството на Република Македонија", Економски институт - Скопје, 2002 ., оп. цит

деловното окружување и успешноста на секторот на МСП, фокусирајќи се на:

- Создавање институционална инфраструктура за унапредување на претприемништвото и конкурентноста;
- Градење поволно економско окружување и подобрување на степенот на економската слобода;
- Промовирање на претприемништвото и нефинансиски форми за поддршка;
- Обезбедување финансиски форми на поддршка за развојот на претприемништвото; и
- Спроведување програма за создавање конкурентност.

Во 2006 година, националната стратегијата за развој на МСП беше ревидирана (2002-2013) и имаше за цел да придонесе кон општо зголемување на вработувањето во секторот за МСП и нивното учество во Бруто домашниот производ (БДП) до крајот на 2013 година. Мерењето се врши преку зголемување на бројот на МСП, бројот на луѓе што се вработени во МСП и вредноста на придонесот на МСП во создавањето на БДП. Ревизијата беше извршена за да се одговори на новите и претстојните предизвици во секторот на МСП, вклучувајќи ја потребата за осигурување на усогласеноста со барањата од применливото законодавство на Унијата (*Acquis Communautaire*), особено со оние што се однесуваат на МСП, како и да се вгради нов фокус на прашањата како што се претприемништвото, иновациите и ИКТ, што беа составен дел на Рамковната програма за конкурентност и иновации на ЕУ (2007-2013). Ревидираната стратегија ги имаше следниве цели:

- Подобрувања во креирањето на политиката;
- Поедноставување на правното и регулаторното окружување;
- Подобрување на пристапот до финансии;
- Поедноставување на оданочувањето;
- Промовирање на информатичката и комуникациската технологија;
- Зајакнување на науката, технологијата и иноваторството во функција на развојот на МСП;
- Промовирање на претприемништвото во образованието и обуката;
- Охрабрување на интернационализацијата на МСП;
- Подобрување на услугите за деловен развој; и
- Јакнење на дијалогот меѓу јавниот и приватниот сектор

Во 2018година е усвоена нова и дополнета Национална стратегија за МСП (2018-2023) која ги надградува постигнувањата на претходната стратегија. Таа ги продолжува напорите за подобрување на деловното окружување за развој на МСП, истовремено зајакнувајќи ги напорите за подобрување на конкурентноста и иновациите. Оттаму, стратегијата се обидува да го задржи реформскиот замав што беше постигнат од Владата и да ги продлабочи овие реформи секогаш кога тоа е можно. Со новата стратегијата за МСП (2018-2023) се воспоставува рамка за соработка меѓу чинителите од јавниот и приватниот сектор и граѓанското општество со цел да се даде поддршка на развојот на МСП и на иновативноста со цел да се подобри нивната конкурентност. Стратегијата за МСП е осмислена со три стратешки цели.

Стратешка цел 1 — Поволно деловно окружување: Да се создаде поволно деловно окружување во коешто се поттикнуваат претприемништвото и инвестициите.

Стратешка цел 2 — Зголемување и подобрување на можноста за раст на МСП: Да им се помогне на МСП во Македонија да станат високо продуктивни и конкурентни учесници на европскиот и другите меѓународни пазари.

Стратешка цел 3 - Динамичен екосистем на претприемништво и иновации: Да се поттикне економската конкурентност на Македонија преку зголемување на претприемачкиот и иновативниот капацитет на МСП118.

4. АНАЛИЗА НА ВРАБОТЕНОСТА ВО МИКРО, МАЛИ И СРЕДНИ ПРЕТПРИЈАТИЈА

Микро, малите и средни претпријатија (ММСП) имаат доминантно место во економијата на Република Македонија. Врз основа на направената анализа евидентно е дека во 2013 година нивниот број изнесува 60,579 (види Табела 1), а нивното учество во БДП е околу 70%. Во структурата доминираат микро претпријатијата (70%), додека пак 99,3% од македонските претпријатија се во категоријата ММСП. Високото учество на микро компаниите претставува потенцијално ограничување кон растот поради малата веројатност овие компании да пораснат во мали или средни и да креираат значителен број на работни места. Малите претпријатија имаат најголемо учество во вработеноста, над 40%, следено од микро и големите претпријатија (речиси исто учество од 20%) (Табела 2). Сепак, во набљудуваниот период (2010-2013 година), нето вработеноста е зголемена најмногу кај големите компании (за околу 18,000 работни места или 27% од вработеноста кај овие претпријатија), потоа кај малите претпријатија и

[118] Национална Стратегија за мали и средни претпријатија(2018-2023) http://economy.gov.mk

микро претпријатијата. Вработеноста кај средните компании е намалена. Според податоците за слободни работни места, најголем број на слободни работни места во 2014 година се креирани кај малите претпријатија.

Табела 1 - Број на активни претпријатија по големина, 2010-2013

	Број				Учество во (%)			
Активни претпријатија	2010	2011	2012	2013	2010	2011	2012	2013
Микро	44.824	42.214	43.270	42.529	72,52	71,10	71,20	70,20
Мали	16.248	16.345	16.629	17.017	26,29	27,53	27,36	28,09
Средни	557	604	660	594	0,90	1,02	1,09	0,98
Големи	182	212	215	439	0,29	0,36	0,35	0,72
Вкупно	61.811	59.375	60.774	60.579	100,00	100,00	100,00	100,00

Извор: Централен регистар на РМ.

Табела 2 – Структура на вработеност според големина на претпријатијата, 2010-2013

	Број на вработени				Учество во (%)			
Претпријатија	2010	2011	2012	2013	2010	2011	2012	2013
Микро	66,981	69,752	71,625	71,712	19.42	19.75	19.75	19.88
Мали	145,667	150,093	153,808	163,552	42.23	42.49	42.49	42.69
Средни	64,069	61,085	62,966	53,923	18.57	17.29	17.29	17.48
Големи	68,245	72,284	71,872	86,620	19.78	20.46	20.46	19.95

Извор: Централен регистар на РМ

Структурата на претпријатијата во националната економија од аспект на нивната големина е од големо значење за нејзиното функционирање. Имајќи го предвид големото значење на дифернцирање на претпријатијата според големината, како и проблемот на избор на одделни индикатори, во практиката се користат различни индикатори за големина за претпријатија во различни сектори или комбинација на повеќе индикатори. Класификацијата на деловните субјекти во Р. Македонија, според нивната големина, се врши во согласност со ревидираната дефиниција на Европската комисија од мај 2003 година, така што се земаат предвид следниве критериуми: бројот на вработени, обртот на средствата или билансната состојба.

Табела 3. Број на активни претпријатија по сектори на дејност според Националната класификација на дејностите - НКД Рев. 2 и според бројот на вработените, 2017 година

Сектори на дејност		вкупно	%	0[1)]	1-9	10-19	20-49	50-249	250 +
				Број на активни деловни субјекти според бројот на вработените					
	Вкупно	**71 419**	**100,0**	**7 888**	**56 658**	**3 188**	**2 067**	**1 382**	**236**
А	Земјоделство, шумарство и рибарство	2 603	3,6	238	2 260	41	36	24	4
Б	Рударство и вадење на камен	201	0,3	26	119	28	18	6	4
В	Преработувачка индустрија	7 885	11,0	568	5 845	596	468	341	67
Г	Снабдување со електрична енергија, гас, пареа и климатизација	172	0,2	41	113	6	4	4	4
Д	Снабдување со вода; отстранување на отпадни води, управување со отпад и дејности за санација на околината	255	0,4	22	143	29	23	28	10
Ѓ	Градежништво	4 814	6,7	441	3 809	303	184	67	10
Е	Трговија на големо и трговија на мало; поправка на моторни возила и мотоцикли	23 337	32,7	1 859	20 075	839	397	144	23
Ж	Транспорт и складирање	5 732	8,0	386	4 839	297	148	53	9

З	Објекти за сместување и сервисни дејности со храна	4 559	6,4	430	3 623	331	137	38	0
S	Информации и комуникации	1 689	2,4	341	1 104	128	73	38	5
И	Финансиски дејности и дејности на осигурување	427	0,6	57	295	23	22	21	9
Ј	Дејности во врска со недвижен имот	566	0,8	170	358	17	14	6	1
К	Стручни, научни и технички дејности	6 948	9,7	667	5 994	191	82	12	2
Л	Административни и помошни услужни дејности	1 698	2,4	573	951	71	47	37	19
Љ	Јавна управа и одбрана; задолжително социјално осигурување	268	0,4	3	23	42	88	85	27
М	Образование	1 184	1,7	89	555	52	167	316	5
Н	Дејности на здравствена и социјална заштита	3 319	4,6	64	2 908	103	93	127	24
Њ	Уметност, забава и рекреација	1 335	1,9	506	698	40	47	32	12
О	Други услужни дејности	4 427	6,2	1 407	2 946	51	19	3	1
П	Дејности на домаќинствата како работодавачи; дејности на домаќинствата кои произведуваат разновидна стока и вршат различни услуги за сопствени потреби	...	...	...	...	...	...	...	...

Извор: Државен завод за статистика

Според податоците на Државниот завод за статистика, (табела 3), бројот на активните деловни субјекти во Република Македонија,во 2017 година, изнесува 71 419 и во однос на 2016 година е намален за 0.1%. Ова намалување главно се должи на намалувањето на бројот на активните деловни субјекти во секторот Трговија на големо и трговија на мало; поправка на моторни возила и мотоцикли (379 субјекти), Земјоделство, шумарство и рибарство (146 субјекти), секторот Транспорт и складирање за 97 субјекти. Во 2017 година, во однос на претходната, секторот Стручни, научни и технички дејности бележи мало зголемување (330 субјекти). Податоците за структурата на активните деловни субјекти по сектори на дејност покажуваат дека во 2017 година најголемо учество имаат секторите: Трговија на големо и трговија на мало; поправка на моторни возила и мотоцикли со 32.7% и Преработувачка индустрија со 11.0%. Најмала застапеност имаат секторите: Снабдување со електрична енергија, гас, пареа и климатизација со 0.2% и Рударство и вадење на камен со 0.3%. Податоците за структурата на активните деловни субјекти според бројот на вработените покажуваат дека најголемо учество од 79.3% имаат деловните субјекти со 1 до 9 вработени. Потоа следат деловните субјекти без вработени или субјекти со неутврден број вработени (без податок за вработени) со 11.0%, па субјектите со 10 до 19 вработени со 4.5%, потоа субјектите со 20 до 49 вработени, чие учество изнесува 2.9%, со 1.9% учествуваат субјектите со 50 до 249 вработени и само 0.3% од активните деловни субјекти имаат над 250 вработени.Според големината на претпријатијата, на само 0,8% од вкупниот број субјекти од реалниот сектор кои доставиле завршни сметки во Централниот регистар се класифицирани како големи правни лица, додека малите и микро субјектите се далеку најбројни, заедно опфаќајќи 98,1% од правните лица. Од друга страна, во големите претпријатија (0.3%) се ангажирани 24.4% од вкупниот број на вработени, со остварени 34.5% од вкупната додадена вредност во рамките на деловниот сектор.

ЗАКЛУЧОК

Реалниот сектор на Република Македонија има несомнено значајна улога во националната економија. Неговиот позитивниот придонес првенствено се согледува во формирањето на бруто домашниот производ на Република Македонија. Растот на додадената вредност кај сите дејности од домашниот реален сектор е повеќе од евидентен во целиот набљудуван период. Ваквата појава има позитивно влијание и согласно тоа придонесува за позитивни промени на конкурентската способност на реалниот сектор на Република Македонија. Исто така, реалниот сектор на Република Македонија има позитивен придонес за движењата на пазарот на трудот, придонесувајќи за формирањето на расположливиот доход на населението преку растот на бројот на вработените и просечната месечна исплатена плата. Малите и средни претпријатија се двигатели на инклузивниот економски раст во Македонија и во создавањето на

продуктивни и одржливи работни места. Во последната деценија беа спроведени голем број на реформи во насока на создавање на поповолно деловно окружување, кое индиректно влијаеше и врз креирањето на нови работни места. Основните принципи на спроведените економски реформи беа: олеснување на условите за водење бизнис во земјата, воспоставување на висок степен на економска слобода и еднакви услови за работење на економските субјекти, поддршка на претриемништвото и зголемување на конкурентноста и иновативноста на македонската економија.

Врз основа на анлизата можеме да кажеме дека Македонија има релативно добро деловно окружување, со простор за поматамошно подобрување. Македонија бележи значајни постигнувања во своите економски и деловни реформи. Според извештајот *"Водење бизнис"* на Светска банка (2017), Македонија е рангирана на 10-тото место според Индексот за леснотија при водење бизнис. Всушност, земјата е четврта во светот во однос на леснотијата за започнување бизнис. Според индексот за регистрирање и плаќање даноци, Македонија е рангирана на деветтото место во светот. Според Глобалниот индекс за конкурентност на Светскиот економски форум, македонската економија е рангирана на 60-тото место во 2015-16, што претставува значаен скок во споредба со 80-тото место во 2012-13. Според последниот преглед на Индексот на економските политики во сферата на МСП во ЕУ (Организација за економска соработка и развој, (OECP) 2016) дава пофалби за Македонија за нејзината институционална рамка и оперативното окружување, при што земјата се смета за „една од најнапредните економии во регионот на Југоисточна Европа во однос на унапредувањето на својот сектор на МСП". Прегледот ја охрабрува Македонија да ја продолжи својата реформска програма и да осигури соодветно обезбедување на услуги што ги задоволуваат потребите на МСП. Прегледот содржи и предлози за подобрувања на следењето и оценувањето на политиките, програмите и услугите за МСП и за поддршка на диверзификацијата на небанкарските извори на финансии. Од направената анализа во последните години се забележува тренд на пад на невработеноста, поради неколку фактори, но главно за создавање работни места во новите компании со странски капитал, а во согласност со активните мерки и мерки на пазарот на труд против сивата економија. Активните програми за вработување и мерки и постојаните образовни реформи се еден од основните фактори за овие позитивни случувања на пазарот на трудот. Континуираната примена на ваквите активни мерки на пазарот на трудот ќе резултира со поефикасно пополнување на слободни работни места, за што е важно да се обезбеди соодветен одговор на понудата и побарувачката на вештини што се остварува со доволна флексибилност на платите преку активности и занимања.

ЛИТЕРАТУРА

[1] Beaver, G. "Strategy and management in the smaller enterprise", Strategic Change, Vol. 11 (4), p.175-181, 2002.
[2] Ghobadian, A., O"Regan, N. "The impact of ownership on small firm behaviour and performance", International Small Business Journal, Vol. 24 (6), p .555-586, 2006.
[3] Група автори, Малите претпријатија во развојот на стопанството на Република Македонија", Економски институт-Скопје,2002.
[4] Национална Стратегија за Вработување на Република Македонија 2016-2020. http://www.mtsp.gov.mk
[5] Национална Стратегија за мали и средни претпријатија(2018-2023) http://economy.gov.mk.
[6] Државен завод за статистика
[7] OECP (2016) *Индекс на политики за МСП; Западен Балкан и Турција 2016; Оценување наспроведувањето на Актот за мали претпријатија за Европа*, OECD Publishing, Paris
[8] Закон за трговски друштва, Службен весник на Р.М. бр. 28/04.